

جامعہ ما

در اندیشہ و آثار شہید سید محمد باقر صدر (ره)

سید منذر حکیم

ترجمہ دکترا سعود فکری

و همکاران

سروش

تہران ۱۳۹۹

شماره ترتیب انتشار: ۱۷۵۵

حکیم، سید منذر
[مجموعه: فی فکر و تراث الشہید السید محمد باقر صدر قدس سرہ (فارسی)]
جامعہ ما: در اندیشه و آثار شہید سید محمد باقر صدر (۵) / سید منذر حکیم؛ ترجمہ
مسعود فکری و همکاران۔ - تهران: سروش (انتشارات صدا و سیمای جمهوری اسلامی
ایران)، ۱۳۹۹۔
۴۹۶ ص.

ISBN: 978-964-12-1612-4: ریال ۶۵۰,۰۰۰

فہرست نویسی بر اساس اطلاعات فیہا.
مابنامہ: [۴۹۵] - ۴۹۶؛ همچنین بہ صورت زیر نویس.
۱. سید محمد باقر، ۱۹۳۱ - ۱۹۷۹ م۔ نظریہ درباره اسلام و اجتماع. ۲. اسلام و
مسئلہ اجتماع. مسعود فکری، مسعود، ۱۳۴۶ - مترجم. ب. صدا و سیمای
جمهوری اسلامی ایران. انتشارات سروش. ج. عنوان.

۲۹۷/۴۸۳

BP ۲۳۰

۶۰۴۲۹۳۰

کتابخانہ ملی ایران

انتشارات صدا و سیمای جمہوریہ اسلامیہ ایران

تهران، خیابان استاد شہید مطہری، تقاطع خیابان شہید دکتر مفتاح، ساختمان سروش

مرکز پخش: ۸-۸۸۳۴۵۰۶۴ / سامانہ پیامک: ۳۰۰۰۵۱

<http://www.soroushpub.com>

عنوان: جامعہ ما

در اندیشه و آثار شہید سید محمد باقر صدر (۵)

نویسنده: سید منذر حکیم

مترجم: دکتر مسعود فکری و همکاران

ویراستار: مریم عابدی ولوجردی

صفحة آرا و طراح جلد: مرتضی میرزائی

چاپ اول: ۱۳۹۹

قیمت: ۶۵۰,۰۰۰ ریال

این کتاب در پانصد نسخه در چاپخانہ انتشارات سروش لیتوگرافی، چاپ و صحافی شد.

همہ حقوق محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۲-۱۶۱۲-۴

فهرست مطالب

۱۷	مقدمه مترجم.....
۱۹	مقدمه نویسنده.....
۲۰	بخش آثار و بخش اندیشه شهید صدر.....
۲۳	شهید آیت الله سید محمد باقر صدر؛ پیوندی میان نبوغ و جهاد.....
۲۴	جنبه‌هایی از شخصیت بی‌همتای ایشان.....
۲۴	(۱) نظریه برتری.....
۲۷	(۲) تربیت.....
۲۸	(۳) عشق به خدا و بان‌فشایی برای اسلام.....
۳۱	جامعه ما در آثار شهید صدر.....
۳۱	شهید صدر؛ مکتب تمدنی پیشرو.....
۳۱	گذری بر زندگی شهید صدر بنیان‌گذار این مکتب.....
۳۴	امام شهید صدر در گذر سخنان جاودانه‌شان.....
۴۰	برداشت‌هایی از شخصیت این پیشوای بنیان‌گذار.....
۴۸	برخی ویژگی‌های شخصیت شهید صدر.....
۴۸	۱. اصول‌گرای دلیر.....
۴۸	۲. گذشت و پاک‌درونی.....
۴۸	۳. فروتنی بی‌مانند.....
۵۰	۴. خود را ندیدن.....
۵۰	۵. خودانتقادی و محاسبه نفس.....
۵۰	۶. احترام به دیگران.....
۵۱	۷. محبت و مهربانی.....
۵۲	۸. پارسایی و قناعت.....
۵۳	۹. صبر و شکیبایی.....

- ۵۴..... ۱۰. کوشش در کسب علم.....
- ۵۴..... ۱۱. بریدن از غیر خدا در عبادت.....
- ۵۵..... ۱۲. از خودگذشتگی.....
- ۵۵..... مکتب تمدنی صدر.....
- ۵۶..... نشانه‌های مکتب فرهنگی شهیدصدر.....
- ۵۷..... شهید بدر: میراث، اندیشه و مکتب.....
- ۵۹..... در آمد.....
- ۵۹..... ۱. قرآن کریم کتاب جامعه بشری.....
- ۵۹..... ۲. شیوه قرآن در ارائه نگاه م اسلام و دیدگاه‌های آن.....
- ۶۰..... ۳. اهل بیت پیامبر و سدل گری جامعه نمونه بشری.....
- ۶۲..... ۴. موانعی در مسیر ساختار اجتماع طلب.....
- ۶۴..... ۵. جامعه اسلامی مطلوب.....
- ۶۵..... ۶. نظریه اجتماعی - قرآنی از نگاه شهیدصدر.....
- ۶۶..... ۷. «جامعه ما» در آثار شهیدصدر.....
- ۶۷..... ۸. «جامعه ما» در اندیشه شهیدصدر.....
- ۶۷..... ۹. «جامعه ما» در مکتب شهیدصدر.....
- ۶۷..... ۱۰. کتاب پیش رو.....

فصل ۱

اصطلاحات و تعاریف

- ۷۱..... جامعه، جامعه‌شناسی، ساختار اجتماعی، نظریه اجتماعی.....
- ۷۱..... ۱. جامعه.....
- ۷۱..... ۲. جامعه‌شناسی.....

۳. تعاریف جامعه‌شناسان از مفهوم جامعه ۷۲
۴. جامعه از دیدگاه شهیدصدر ۷۳
۵. راه و روش اجتماعی از نگاه شهیدصدر ۷۴
۶. اصطلاح نظام اجتماعی در نگاه شهیدصدر ۷۵
۷. اصطلاح نظریه اجتماعی و مفاهیم آن ۷۶
۸. بایستگی کشف نظریه‌های قرآنی ۷۷
۹. دلایل ضرورت به دست آوردن نظریه‌های قرآنی ۷۷
۱۰. چگونگی کشف نظریه قرآنی از دیدگاه شهیدصدر ۷۸
۱۱. طرح «جامعه‌نا» در آثار شهیدصدر ۸۱
۱۲. کلیات طرح «جامعه‌نا» در آثار شهیدصدر ۸۴

فصل اول مسئله اجتماعی انسان

عوامل و راهکارهای پیشنهادی

۱. تاریخچه مسئله اجتماعی ۸۹
۲. سطح آگاهی انسان امروز نسبت به مسئله ۹۰
۳. تعیین حدود مسئله اجتماعی و امکان‌سنجی حل آن ۹۱
۴. دلایل مسئله اجتماعی ۹۲
۵. منافع انسان و ضمانت تحقق آن‌ها ۹۳
۶. شرایط فراهم ساختن منافع طبیعی و اجتماعی ۹۴
۷. تفاوت بین فراهم ساختن منافع طبیعی و تأمین منافع اجتماعی ۹۴
۸. مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی ۱۰۲
- نخست: دانش ۱۰۲
- دوم: نظام سرمایه‌داری ۱۰۴

- ۱۰۵ ..... آزادی‌های چهارگانه در نظام سرمایه‌داری
- ۱۰۸ ..... سوم: مارکسیسم
- ۱۱۱ ..... چهارم: دین
- ۱۱۵ ..... ۹. ارزیابی راهکارهای پیشنهادی
- ۱۱۵ ..... الف) میزان توانایی دانش در حل این مسئله
- ۱۲۳ ..... ب) ناتوانی نظام سرمایه‌داری در ارائه راهکار کارآمد
- ۱۲۶ ..... جایگاه اخلاق در نظام سرمایه‌داری
- ۱۲۷ ..... ترازوی نظام سرمایه‌داری
- ۱۳۱ ..... پ) ناتوانی مارکسیسم در حل مسئله اجتماعی
- ۱۳۲ ..... ایرادات بر مارکسیسم
- ۱۳۶ ..... نقدهایی بر سوسیالیسم
- ۱۳۶ ..... یک: از بین بردن نظام دوقلویی
- ۱۴۱ ..... دو: حکومت استبدادی
- ۱۴۱ ..... سه: ملی‌سازی
- ۱۴۵ ..... چهار: از همه به اندازه توان، برای همه به اندازه کار
- ۱۴۸ ..... ت) توانایی اسلام در حل مسئله اجتماعی
- ۱۵۳ ..... ۱۰. وظیفه دین

فصل ۳

مبانی نظریه اجتماعی قرآن کریم

- ۱۶۱ ..... درآمدی بر نظریه اجتماعی قرآن
- ۱۶۲ ..... دین، نیازی فطری و اجتماعی
- ۱۶۵ ..... پیدایش جامعه بشری
- ۱۶۷ ..... قرآن و پدیده‌های اجتماعی

۱۶۷	فرایند تحول اجتماعی و ابعاد آن
۱۶۷	۱. جنبه‌های فرایند تحول
۱۷۰	۲. قوانین تاریخ، تجلی پرداختن به فرایند تحول اجتماعی
۱۷۰	۳. روش و شیوه‌های قرآن در بررسی قوانین تحول اجتماعی
۱۷۱	۴. هویت اجتماعی در آیات قرآن کریم
۱۸۲	۵. پیروزی بزرگ قرآن و قوانین تحول اجتماعی
۱۸۳	۶. گستره سوانح تاریخی، گستره قوانین تحول اجتماعی است
۱۸۳	ویژگی‌های پدیده‌های اجتماعی
۱۸۳	۱. رابطه پدیده با هدف
۱۸۴	۲. رابطه عمل یا جامعه
۱۸۵	۳. تفاوت عمل فردی و عمل گروهی
۱۸۸	جامعه موجودی در برابر فرد نیست
۱۹۰	فطرت انسانی و هویت اجتماعی
۱۹۵	عناصر تشکیل دهنده جامعه بشری
۱۹۷	دو ساختار برای رابطه اجتماعی
۲۰۰	جانشینی، سنتی از سنت‌های زندگی و تاریخ
۲۰۱	جانشینی، سنتی عینی
۲۰۲	چگونه از نقش دین استوار در زندگی اجتماعی انسان آگاه می‌شویم
۲۰۳	شرح و تفسیر
۲۰۵	مقایسه میان دو نظریه
۲۱۰	انواع روابط موجود میان عناصر جامعه بشری
۲۱۰	۱. نقش روابط اجتماعی در حرکت تاریخ
۲۱۰	۲. رابطه انسان با طبیعت
۲۱۲	۳. رابطه انسان با انسان
۲۱۳	۴. مشکل شیوه رابطه انسان با انسان

- ۲۱۳ ..... ۵. راه‌حل اسلامی برای مشکل پیش آمده
- ۲۱۴ ..... ۶. نگاهی به مادی‌گرایی تاریخی
- ۲۲۲ ..... ۷. تأثیر متقابل در روابط اجتماعی
- ۲۲۲ ..... الف) تأثیر رابطه انسان با طبیعت بر رابطه انسان با هم‌نوع خود
- ۲۲۴ ..... ب) تأثیر رابطه انسان با هم‌نوع خود بر رابطه انسان با طبیعت
- ۲۲۵ ..... تفاوت بیان الگوی برتر الهی و الگوی برتر فرعون

فصل ۴

سنت‌های اجتماعی و نقش آن در پیشرفت جامعه

- ۲۲۹ ..... سنت‌های الهی و جامعه انسانی
- ۲۳۰ ..... پدیده سنت‌های اجتماعی در بات‌ان کریم
- ۲۳۲ ..... روش‌های پژوهش در سنت‌های اجتماعی
- ۲۳۴ ..... روش شهیدصدر در بحث سنت‌های اجتماعی
- ۲۳۶ ..... نمایان‌سازی سنت‌های تاریخ در قرآن کریم
- ۲۳۶ ..... قرآن کریم و دورویکرد علمی و تربیتی
- ۲۳۸ ..... شناخت تاریخی و نقش آن در هدایت و تربیت
- ۲۳۸ ..... ابعاد فرایند دگرگونی اجتماعی
- ۲۳۸ ..... نمونه‌ای از جنبه انسانی فرایند دگرگونی
- ۲۴۰ ..... شناخت نقش سنت‌های تاریخ در هدایت انسان
- ۲۴۱ ..... قرآن کریم و بازشناسی سنت‌های تاریخ
- ۲۴۲ ..... روش‌های قرآن برای بیان سنت‌های اجتماعی (تاریخی)
- ۲۴۳ ..... الف - روش نخست: طرح کلی سنت‌های تاریخ
- ۲۴۸ ..... ب - روش دوم: تبیین سنت‌ها از رهگذر مصادیق آن‌ها
- ۲۵۲ ..... پ - روش سوم: اندیشیدن درباره رویدادهای تاریخی

۲۵۳	نتیجه‌گیری و چکیده
۲۵۴	سنت‌های اجتماعی و دلالت‌های آن‌ها
۲۵۶	ویژگی‌های سنت‌های اجتماعی (تاریخی)
۲۵۶	۱. همیشگی بودن
۲۵۸	۲. حدایی بودن سنت‌های تاریخ
۲۵۸	رویکرد عینی قرآن و رویکرد ماورایی ملکوتی
۲۶۱	۳. اختیار انسان و نقش آن در سنت‌های تاریخ
۲۶۲	ملاحظات‌های درباره‌ی ویژگی سوم
۲۶۳	انواع سنت‌های اجتماعی در قرآن کریم
۲۶۴	۱. سنت‌های مشروط
۲۶۷	۲. سنت‌های مطلق
۲۶۸	۳. سنت‌های نهادینه
۲۶۹	نمونه‌هایی از سنت‌های عینی در تاریخ
۲۷۳	منظومه سنت‌های اجتماعی در قرآن کریم
۲۷۶	یک: سنت‌های هدایت‌یابی
۲۷۷	دو: سنت‌های (مربوط به) کج‌روی
۲۷۸	سه: سنت‌های تغییر اجتماعی
۲۷۹	چهار: سنت‌های (مربوط به) فروپاشی جوامع
۲۸۱	چکیده بحث سنت‌های اجتماعی
۲۸۱	۱. قانون علیت و پدیده‌های اجتماعی
۲۸۱	۲. قانون علیت و سنت‌های اجتماعی
۲۸۲	۳. ساختارهای قرآنی برای بیان سنت‌های اجتماعی
۲۸۳	۴. ویژگی‌های سنت‌های تاریخی
۲۸۴	۵. انواع سنت‌های اجتماعی
۲۸۶	۶. رابطه‌ی میان سنت‌های اجتماعی

- ۲۸۶ ..... اراده انسانی و سنت‌های اجتماعی.
- ۲۸۶ ..... ۸. مصادیق سنت‌های اجتماعی.
- ۲۸۷ ..... ۹. روش‌های پژوهش درباره سنت‌های اجتماعی.
- ۲۸۷ ..... ۱۰. منظومه سنت‌های اجتماعی.

فصل ۵

ماهیت مشکل اجتماعی انسان و راه حل قرآنی آن

- ۲۹۱ ..... اصلی‌ترین شکایات اجتماعی.
- ۲۹۲ ..... تلاش برای کشف علت اساسی این مشکل اجتماعی.
- ۲۹۷ ..... راه‌های کارآمد برای حل این مشکل.
- ۳۰۲ ..... وظیفه بزرگ دین و نقش آن در برطرف کردن این مشکل اجتماعی.
- ۳۰۹ ..... واکاوی ماهیت درونی بشر و نقش آن در برطرف کردن این مشکل اجتماعی.
- ۳۱۱ ..... سرشت رابطه میان اجزای ماهیت درونی انسان.
- ۳۱۲ ..... الگوی برتر برای انسان و نقش آن در برطرف کردن این مشکل اجتماعی.
- ۳۱۳ ..... انواع الگوهای برتر.
- ۳۱۳ ..... دلایل انتخاب هر کدام از این الگوها.
- ۳۱۴ ..... پیامدهای برآمده از برگزیدن هر کدام از گزینه‌ها.
- ۳۱۹ ..... معبود نامتناهی نقطه آغاز انسان‌سازی.
- ۳۲۱ ..... تشریح بررسی انواع الگوهای برتر.
- ۳۲۲ ..... انگیزه‌هایی که الگوی نازل را بنیان می‌نهد.
- ۳۲۶ ..... رنگ دینی در الگوهای نازل.
- ۳۲۸ ..... فروپاشی امت و از میان رفتن الگوی نازل.
- ۳۲۹ ..... اقدامات تاریخی در برابر امت سقوط کرده.
- ۳۳۱ ..... الگوهای اخذشده از بلندپروازی‌های محدود.

۳۳۲	.....	عمومیت بخشی الگوهای محدود
۳۳۲	.....	عمومیت بخشی افقی نادرست
۳۳۴	.....	عمومیت بخشی زمانی نادرست
۳۳۵	.....	مقایسه میان الگوهای نازل و محدود
۳۳۶	.....	مراحل وازگونی نوع دوم الگوها
۳۳۶	.....	مرحله اول
۳۳۷	.....	مرحله دو
۳۳۷	.....	مرحله سه
۳۳۸	.....	مرحله چهارم
۳۳۹	.....	الگوی برتر حقیقی (نامتاه)
۳۴۰	.....	الگوی برتر برای انسان در قرن نوزدهم
۳۴۲	.....	تأثیر الگوی برتر حقیقی بر مسیر بشریت
۳۴۲	.....	تغییر کمی
۳۴۳	.....	تغییر کیفی
۳۴۶	.....	نزاع میان پیامبران و شادخواران
۳۴۸	.....	شرط پذیرش الگوی برتر حقیقی
۳۵۰	.....	فعال کردن اصول دین در مسیر بشریت
۳۵۰	.....	اصل اول: توحید
۳۵۱	.....	اصل دوم: عدل
۳۵۱	.....	اصل سوم: نبوت
۳۵۱	.....	اصل چهارم: امامت
۳۵۲	.....	اصل پنجم: ایمان به روز قیامت
۳۵۳	.....	روش‌ها و نقش‌های دین حقیقی در پیشرفت انسان و جامعه بشری
۳۵۴	.....	نقش اول: ارائه الگوی آرمانی برای انسان در زندگی
۳۵۵	.....	نقش دوم: اصل جانشینی عمومی و گرامیداشت انسان

- ۳۵۶ ..... نقش سوم: اعتماد و نظارت دائمی درونی
- ۳۵۸ ..... نقش چهارم: دین و هدایت برتر
- ۳۵۸ ..... نقش پنجم: دین و نظارت دائمی گواهان
- ۳۵۹ ..... نقش ششم: دین و الگوی برتر زندگی
- ۳۵۹ ..... نقش هفتم: دین و زندگی ابدی
- ۳۶۰ ..... نقش هشتم: ایجاد امید به خوشبختی و تحقق آن در زندگی دنیا
- ۳۶۴ ..... نقش نهم: پیوند عبادت و زندگی؛ خودپرستی‌ها از میان می‌روند
- ۳۶۶ ..... ۱. ناره ارنا با مطلق
- ۳۶۷ ..... ارتباط اضطرار مسکلی با دو بُعد
- ۳۶۹ ..... راه چاره، ایمان به خداه
- ۳۷۱ ..... عبادات یعنی تعبیر عملی
- ۳۷۳ ..... ۲. عینیت‌گرایی در نیت و گذشتن
- ۳۷۷ ..... ۳. احساس مسئولیت درونی
- ۳۸۰ ..... نقش دهم: حکومت اسلامی و حل مشکل اجتماع
- ۳۸۱ ..... ۱. ساختار عقیدتی حکومت اسلامی
- ۳۸۱ ..... الف - ترکیب عقیدتی حکومت و هدف مسیر
- ۳۸۴ ..... ب - نظام اخلاقی ساختار عقیدتی حکومت و آزادسازی انسان از وابستگی به دنیا
- ۳۸۸ ..... پ - مفاهیم سیاسی در ساختار عقیدتی حکومت اسلامی
- ۳۹۳ ..... ۲. ساختار انسان مسلمان در واقعیت جهان امروز
- ۳۹۴ ..... الف - ایمان به اسلام
- ۳۹۸ ..... ب - روشنی تجربه و پیوند عاطفی با پیشینه آن
- ۴۰۰ ..... پ - پاکی تجربه و نداشتن پیوند با استعمارگران
- ۴۰۱ ..... ت - جذب محافظه‌کاران برای جنبش نوین‌سازی
- ۴۰۴ ..... ث - چشم دوختن به پیام آسمانی و نقش آن در این ساختار

مقدمه مترجم

جامعه اسلامی ما امروز بیش از هر زمان دیگر نیازمند برخورداری از نظریه‌هایی است که افزون بر قابلیت حل مشکلات مختلف فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، برآمده از مبانی و اصول و ارزش‌های اسلامی باشد تا با اجرا و عملی شدن آن، مسیر سعادت، کمال، رفاه و استقلال فراهم شود. در این زمینه، نقش برجسته عالمان راستین و اندیشمندان مسلمان دین‌شناس انکارناپذیر است؛ به‌ویژه اینکه امروز چشم‌نیاز و تقاضا برای ارائه‌الگوی از سری عوامع اسلامی به دیگر جوامع به کانون‌های تولید علم و نظریه‌های دینی مانند حوزه‌های علمیه دوخته شده و جهان در انتظار ارزیابی میزان موفقیت جهان اسلام در آموختن و به‌کار بستن تجربه‌های نوین با تکیه بر منابع معرفت دینی است. با وجود پیشرفت‌های رنگ و عمو در عرصه نظریه‌پردازی اسلامی توسط محققان و عالمان حوزه‌های علمیه، همچنان نقش برجسته و پیشگام مرحوم شهید، آیت‌الله سیدمحمدباقر صدر در تبیین خطوط اصلی اندیشه اسلامی در عرصه فلسفه، اقتصاد و دیگر دانش‌های موردنیاز در راهبری جامعه اسلامی براساس آموزه‌های اسلامی بی‌بدیل است.

با گذشت نزدیک به چهار دهه از شهادت آن عالم وارسته و اندیشمند نوگرا، آثار به‌جامانده از ایشان هم از نظر محتوا و هم از نظر روش راهبردی نوینی در پیمودن مسیر ساختن و ارتقای بخشی انسان و جامعه به‌شمار می‌آید که باید از تمام نامدن فرصت کافی برای بهره‌برداری امت اسلامی از چنین فرزانه‌ای که به دست زنی بان‌بدخواه بشریت شهید گوارای شهادت نوشید، صد اندوه و تأسف خورد.

کتاب جامعه ما که دستاورد گردآوری و بازسازی آرا و اندیشه‌های ایشان در عرصه جامعه‌الگویی اسلامی است، با تلاش و کوشش یکی از پرورش‌یافتگان مکتب او به رشته تحریر درآمده است. به‌گواهی مؤلف ارجمند و گران‌مایه، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سیدمنذر حکیم، این اثر شاید تنها گوشه‌ای از اندیشه‌های اسلامی - اجتماعی ایشان را بنمایاند، اما می‌تواند در کاستن از تشنگی جویندگان الگوی شایسته جامعه‌سازی اسلامی و گشودن راه پژوهش و تحقیق و نظریه‌پردازی در این زمینه سودمند باشد.